

KEYNESSZERŰ EGYENLŐTLENSÉGEK?

A megtakarítások és a beruházások viszonya a keynesi elméletben

HORVÁTH GERGELY



A következő dolgozat Keynes közgazdasági elméletében azokat a momentumokat próbálja meg fellelteni, amelyek jelentősek lehetnek a jövedelmi egyenlőtlenségek kezelése szempontjából: egyrészt az egyenlőtlenségeknek a neoklasszikusok által tulajdonított funkciók, másrészt az állami beavatkozástól való idegenkedés aspektusából. Ehhez döntően a megtakarítások és beruházások viszonyáról, valamint a beruházások motivációjáról írottakat kell átfutnunk. Az elméleti fejtegetéseket egy történeti áttekintés előzi meg, amely segít megértenünk az egyenlőtlenségek problémájának súlyát a 1930-as évek Nagy-Britanniájában.

Egyenlőtlenségek a Keynes korabeli Egyesült Királyságban

Az I. világháború előtti fél évszázadban az angol gazdaság növekedése megtorpan, verseny-

képessége csökkent, a termelés fejlődésének mutatói rendre rosszabbul alakultak, mint Németországban, Franciaországban vagy az Egyesült Államokban. Az ipari termelés növekedése például 1861-1880 között 2,4%, 1881-1900 között 1,7%, 1901-1913 között 2,2% volt évente, míg Németország megfelelő adatai 2,7%, 5,3% és 4,4%.¹ A tendencia okaként leggyakrabban azt említik, hogy az angol vállalkozók erre az időszakra elvesztették hajdani „étvágyukat”: elkényelmesedtek, ragaszkodtak a jól bevált műszaki megoldásokhoz, megelégedtek azok alacsonyabb hozamrátaival. A második ipari forradalom vívmányait nem használták fel fejlesztéseikben. Az angol export monopollhelyzete megszűnt, az

¹ Diederiks, H. A. et al.: *Nyugat-európai gazdaság és társadalomtörténet. A rurális társadalomtól a gondoskodó államig. Budapest, Osiris Kiadó, 1995, 230. o.*

újonnan iparosodó államok egyre nagyobb hányadát hasították ki a piacnak. A kivitel ekkor Európából a gyarmatok irányába tolódott – ahol azonban szintén megindult a termelés – ezért volumene szükségszerűen csökkent. Ezzel párhuzamosan folyamatosan növekedett az angol tőkekivitel: az 1870-es 1 milliárd fontról 1914-re 4 milliárdra nőtt, ami szintén a hazai beruházási lehetőségek szűkülését, a külföldön való jobb hasznosulást mutatja.² Az egyetlen igazán prosperáló tevékenység a világkereskedelem lebonyolítása és finanszírozása maradt. Mindez persze csak relatív pozícióvesztést jelentett, az angol gazdaság válságáról nem beszélhetünk.

A termelés lassuló bővülését a népesség gyors szaporodása kísérte: 1851-től 1900-ig a lakosság 50 %-kal, 42 millió főre növekedett.³ Ez a stabil születési arányszám melletti csökkenő halálozási ráta eredménye volt. A századfordulón az egészségügyi ellátás és az életkörülmények javulásának köszönhetően megindult a várható élettartam növekedése (pl. a nők esetében az 1880-as 45 évről 1930-ban jellemző 63 évre).⁴

² *i.m.* 237. o.

³ *i.m.* 160. o.

⁴ *i.m.* 165. o.

A korszak angol társadalmában óriási szakadék tátongott a különböző csoportok jövedelmi- és életszínvonala között. A tulajdonosi rétegen belül a középosztály évi jövedelme a kisvállalkozók, ügynökök és tisztviselők esetében általános 150 valamint az önálló gyártulajdonosok átlagos bevételét jelentő 800 font között mozgott. Az elit jövedelme jóval meghaladta ezt a szintet: évi 5-6000 font körül mozgott.⁵ Az egyenlőtlenégeket jól mutatja, hogy 1911-13 között a népesség legfelső vagyoni centilisének részesedése a teljes vagyonból 69% volt.⁶ A társadalom negyötödét kitevő tulajdonnal nem rendelkező munkásosztályon belül is éles tagozódás tapasztalható: a betanított munkások évi 45 font körüli jövedelmével szemben a szakszervezeteket irányító munkásarisztokrácia tagjai évente kb. 100 fontot kerestek.⁷ A bérek reálértéke azonban az 1860-tól 1900-ig tartó időszakban folyamatosan növekedett, részben az 1873-tól 1895-ig tartó, akkoriban „nagy válság”-nak ne-

⁵ Egedy, Gergely: *Nagy-Britannia története. Aula, 1998, 29-33. o.*

⁶ Diederiks, H. A. et al.: *Nyugat-európai gazdaság és társadalomtörténet. A rurális társadalomtól a gondoskodó államig. Budapest, Osiris Kiadó, 1995, 318. o.*

⁷ Egedy, Gergely: *Nagy-Britannia története. Aula, 1998, 29-33. o.*

vezett dekonjunktúra idején tapasztalható árszínvonal-csökkenésnek köszönhetően. A lakosság legalsó rétegét a munkanélküliek alkották. A társadalom nem tudott nekik megélhetést biztosítani, így csak a kivándorlás és az alkalmi munkák között választhattak. Angliában tehát a népesség nagy hányada élt a létminimum közelében (1891-ben Londonban például a lakosság 30%-a).⁸

Ugyanakkor több tényező is a társadalmi egyenlőtlenségek csökkenésének irányába hatott. Az első ezek közül a választójog kiszélesítése: 1866-ban a 20 évnél idősebb népességnek még csak 8,3%-a volt választó, mely arány 1900-ra 28,5%-ra nőtt. A tendencia később is folytatódott: 1918-ra 74,8%-ra, míg 1935-re 97,4%-ra nőtt a választásra jogosultak aránya.⁹ A politikusoknak így egyre szélesebb rétegek igényeit kellett figyelembe venniük, ha azt akarták, hogy a következő választások után megőrizhessék pozíciójukat. Az alsó rétegeket képviselték a politikában és a gazdasági életben az egyre nagyobb befolyással bíró szakszer-

vezetek és a belőlük kinőtt Munkáspárt. Akcióikkal felhívták a társadalom minden rétegének figyelmét a munkások életkörülményeire, és követelték azok megjavítását. Magának az államnak is szembesülnie kellett minden sorozáskor lakossága rossz fizikai és mentális állapotával (márpedig hadseregre a gyarmati invázió kivitelezéséhez egyre nagyobb mértékben szükség volt). Lassan elterjedt az a nézet, hogy az állam felelősséggel tartozik „alattvalóiért”, csak úgy várhat el tőlük különböző szolgáltatásokat, ha gondoskodik a megfelelő életkörülményekről. Egyre inkább világossá vált tehát az, hogy a munkásokat nem lehet tovább a munkaerőpiacon adás-vétel tárgyát képező áruknek tekinteni, akik tetszés szerint raktározhatók, amíg nem akad rájuk vevő. A kisközösségek gondoskodásából már régen kiszakadt embereknek társadalmilag megtervezett védőhálóra volt szükségük. Angliában megindult tehát a későbbi jóléti állam alapját képező társadalombiztosítási rendszer kiépítése a XX. század elején, ezzel egy két évszázada húzódo társadalmi probléma orvoslása kezdődött meg.

A jövedelemátcsoportosítással járó társadalombiztosítási intézkedések kidolgozása Lloyd George pénzügyminisztersége idején történt (1908-1915). 1908-ban vezették be az öregségi nyugdíjat:

⁸ Egedy, Gergely: *Nagy-Britannia története. Aula, 1998, 35. o.*

⁹ Diederiks, H. A. et al.: *Nyugat-európai gazdaság és társadalomtörténet. A rurális társadalomtól a gondoskodó államig. Budapest, Osiris Kiadó, 1995, 272. o.*

minden 70 éven felüli hetente 5 shillinget¹⁰ kapott, ebből az összegből természetesen nem lehetett megélni, ugyanakkor mégis sokat jelentett.¹¹ 1912-ben a Nemzeti Biztosítási Törvény (National Insurance Act) életbe lépésével kezdte működését a betegbiztosítás és a munkanélküli segély rendszere. A betegbiztosítási alapba a munkavállalónak heti 1,5-2 fontos jövedelméből 1,5 pennyt kellett befizetnie, ehhez jött a munkaadó 1,25 pennys és az állam 1 pennys hozzájárulása. Ebből finanszírozták az ingyenes egészségügyi ellátást és a heti 50 penny táppénzt.¹² A munkanélküli segély rendszere hasonlóan működött, itt a munkavállaló és a munkaadó 2,5-2,5 pennyt fizetett be, az állam pedig 5/3 pennnyel járult hozzá. A járulék hetente 7 shillinget tett ki, amit az 1908-ban felállított munkaközvetítő irodák fizettek ki.¹³

¹⁰ 1971 előtt a következő átváltások voltak érvényesek a brit pénzrendszerben: 1 font = 20 shilling és 1 shilling = 12 penny

¹¹ Jones, Kathleen: *The Making of Social Policy in Britain. 1830-1990. London and Atlantic Highlands, 1994, 98. o.*

¹² Egedy, Gergely: *Nagy-Britannia története. Aula, 1998, 56-57. o.*

¹³ Jones, Kathleen: *The Making of Social Policy in Britain. 1830-1990. London and Atlantic Highlands, 1994, 101-102. o.*

A két világháború között az angol társadalom szerkezete nem változott meg jelentősen, azzal a különbséggel, hogy a makrogazdasági helyzet tovább romlott. A nemzetközi gazdasági rendszer széthullásával a világkereskedelem volumene jelentősen csökkent, az államok közti bizalmi viszony felbomlott, vámok és egyéb protekcionista intézkedések akadályozták a nemzetközi munkamegosztást. Ez súlyosan érintette a brit kivitelt, mely most már végképp a gyarmatok piacaira volt utalva. A helyzetet súlyosbította az aranystandard rendszerére való 1925-ös visszatérés, mely az angol presztízis fenntartása érdekében a háború előtti 1 font = 4,86 dolláros paritáson történt. Az Egyesült Államok gazdasága azonban a háború után az angolhoz viszonyítva gyorsabban növekedett, versenyképesebb volt, ezért ezen az árfolyamon a font túlértékeltté vált, aminek negatív következményei lettek az angol exportra nézve. A brit gazdaság azonban még így is bizalomra okot adó növekedést produkált: 1920 és 1930 között a reáljövedelem növekedése 8 évben haladta meg az 1913-as rátát, átlagosan évi 1,9% volt.¹⁴ A növe-

¹⁴ Landes, David S.: *Az elszábadult Prométheusz. Budapest, Gondolat, 1986, 547. o.*

kedés mellett azonban nagy (és tartós) munkanélküliség jellemezte a brit gazdaságot: 1921 és a II. világháború között egyszer sem csökkent a ráta 9% alá, 1925-ben már 13% volt, míg az 1929-33-as válság idején érte el maximumát 17%-ot.¹⁵ A társadalom tizede tehát hosszú távon sem talált munkát. A reálbérek kizárólag a prosperáló iparágakban növekedtek a két világháború között, a kevésbé sikeresekben csökkentek vagy stagnáltak. A munkanélküliek ellátása nem volt megfelelő: a kis összegű segélyhez is csak megalázó procedúra után lehetett hozzájutni. Az 1929-33-as válság relatíve kevésbé érintette az angol gazdaságot, a termelés azonban így is visszaesett, a munkanélküliség nőtt. Az állami gazdaságpolitika leginkább monetáris eszközökkel igyekezett a gazdaságon segíteni, többnyire sikertelenül.

Ilyen gazdasági, történelmi feltételek között igyekezett John Maynard Keynes a gazdaság törvényszerűségeit leírni, elméletét ilyen körülmények között fogalmazta meg.

Keynes elméletének összefüggései a jóléti egyenlőtlenségek problémájával

¹⁵ Jones, Kathleen: *The Making of Social Policy in Britain. 1830-1990. London and Atlantic Highlands, 1994, 106. o.*

John Maynard Keynes A békeszerződés gazdasági következményei c. könyvében az első világháború előtti gazdasági rendszer jellemzésekor a példátlan jólét társadalmáról ír, véleménye szerint az emberiségnek először sikerült legyőznie a természet kegyetlen törvényeit, melyek alapján Malthus éhezéssel teli Apokalipszist jövendölt. Keynes a növekedés alapjainak megfogalmazásakor a következőképpen ír: „Ennek a figyelemre méltó rendszernek a növekedése egy kettős blöffön vagy megtévesztésen alapult. Egyrészt a munkások gyengeségükből fakadó tudatlanságuk okán elfogadták, avagy rákényszerítették, meggyőzték, netán a szokás, a hagyomány, a tekintély és a társadalom szilárd rendje révén hízélgéssel rávették őket egy olyan helyzet elfogadására, amikor csak nagyon kicsiny szeletkét mondhattak a magukénak abból a tortából, amelyet a természettel és a tőkéssekkel együttműködve állítottak elő. Másrészt viszont a tőkésék azon hallgatolagos alapvető feltétel alapján mondhattak magukénak a torta javát, hogy gyakorlatilag igen keveset fogyasztottak csak belőle [...] Valójában éppen a gazdagság elosztásában mutatkozó *egyenlőtlenség* tette lehetővé a lekötött vagyton és a tőkeberuházások hatalmas felhalmozását, ami min-

den más kortól megkülönböztette ezt a kort.”¹⁶

Keynes gondolatmenete szerint tehát a növekedés a jövedelmi egyenlőtlenségeken alapult mégpedig oly módon, hogy a szegények visszafogott, korlátozott fogyasztása lehetővé tette a gazdagok nagy jövedelmét, melyből ők – hedonista habzsolást nem követve – nagy megtakarításokat képeztek, amelyek egyben a tőkeberuházások alapját jelentették. Az okfejtés a neoklasszikus közgazdaságtan – mely ekkor még (1919) Keynes számára is maga volt a közgazdaságtan – azon logikájára épült, miszerint a szándékolt megtakarítások és a szándékolt beruházások mennyisége a kamatláb változásán keresztül válik egyenlővé, a kamatlábat a két tényező alakítja ki. A megtakarítások növekednek a magas kamatláb hatására, hiszen a kamat a megtakarítás ára (az abból származó bevétel), s ha az ár növekszik, akkor érdemesebb lesz megtakarítani. A beruházások és a kamatláb között pedig negatív irányú az összefüggés, hiszen a kamatláb növelése már csak a nála magasabb hozamú beruházásokat teszi megvalósításra érdemessé (pozitív nettó

jelenértékűvé). Így tehát ha a társadalmi körülmények miatt nagyobbak a megtakarítások, akkor a megtakarítási függvény jobbra-lefelé tolódik, a kamatláb csökken, a beruházások értéke megnövekszik, hiszen több beruházás lehet viszonylagosan nyereséges.

Később azonban megváltozott Keynes véleménye: saját közgazdasági elméletében, melyet teljes egészében A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete c. könyvében fejtett ki, már teljesen másképpen írja le a beruházások és a megtakarítások kapcsolatát.

A gondolatmenet alapja a Say-törvény tagadása, mely azt mondta ki, hogy „a kínálat megteremti a maga keresletét”. Keynes ezt a viszonyt megfordította, állítása szerint csak az a jövedelemmennyiség termelődik meg, amelyre van kereslet. Keynes szerint csak a teljes foglalkoztatás állapotában érvényes az, hogy a kereslet növekedésével a kínálat már nem tud tovább növekedni, nem lévén több erőforrás, vagyis a kínálat határozza meg a keresletet. Így az addig általános érvényűnek hitt Say-törvény érvényességét a teljes foglalkoztatás állapotára szűkítette. Innen származik művének címe is, Keynes ugyanis feladatának egy olyan elmélet létrehozását tartotta, amely egy általánosabb feltételrendszerben is képes

¹⁶ Keynes, John Maynard: *A békeszerződés gazdasági következményei*. Budapest, Európa Kiadó, 1991, 56-57. o.

a gazdasági folyamatokat magyarázni.

A kereslet (s ezáltal a jövedelem) meghatározói között szerepelnek a beruházások (I) és a fogyasztás (C), mely azonban most nem képezi vizsgálódásunk tárgyát. A beruházások meghatározó tényezőit kell most tehát felkutatnunk. Keynes szerint a beruházások mértékét a tőke határhatékonysága határozza meg, mely a várható hozam és az újraelőállítási költség hányadosa, nevezük most belső kamatlábnak (vagy belső megtérülési rátának), amely esetén a befektetés nettó jelenértéke nulla lesz. A gazdaságban azok a beruházások valósulnak meg, melyek esetén a tőke határhatékonysága meghaladja a piaci kamatlábat, amely azonban Keynes szerint nem a beruházások és a megtakarítások játékaként alakul ki, hanem azok szempontjából külső adottság. A határhatékonyság jelentősége azonban abból származik, hogy értéke a várható hozamtól függ, tehát nem egy ténytől, hanem egy várakozástól, mégpedig a magánvállalkozók (inflációra, bérekre, keresletváltozásra irányuló) várakozásaitól, melyek bármilyen szélsőesetek lehetnek, hiszen csak sejteéseken alapulnak.

Fordítsuk most figyelmünket a tőke piacának másik elemére, a megtakarításra! A megtakarítások bevett definíciója egy különbség: a jövedelem és a fogyasztás kü-

lönbsége ($S=Y-C$). Keynes szerint S volumenét nem a kamatláb, hanem adott fogyasztási szokások, életvitel mellett a jövedelem határozza meg. Keynes nem tagadja, hogy a kamatláb változása hathat a megtakarításokra, hatásai azonban szerinte nem egyértelműek. Lehetséges ugyanis, hogy a kamatláb emelkedése a neoklasszikusok logikája szerint S növekedésének irányába hat, ugyanakkor csökkentheti is azt: ha valaki egy adott összeggel szeretne t időpont múlva rendelkezni, annak a kamatláb növekedésével kevesebbet kell jövedelméből félreraknia.

Mint láthatjuk, ezek szerint sem I , sem S nem vezethető le szorosan a kamatláb változásából, tehát nem a kamatláb változása alapján alakul ki a szándékolt beruházások és szándékolt megtakarítások egyensúlya. Keynes szerint a kamatláb nem is lehet a fogyasztásról való lemondás jutalma, hiszen az, aki jövedelmét pénzben takarítja meg, hiába mond le fogyasztásáról, nem kap kamatot. A kamat ezek szerint sokkal inkább a likviditásról való lemondás jutalma. A likvid eszközök változása pedig nem más, mint a pénzmennyiség változása, a kamatláb tehát a pénzpiacon alakul ki: a jegybank kínálta stabil pénzkínálatot teszi egyenlővé a pénzkereslettel, mely Keynesnél kiegészül a spekulációs motívummal. A kamatláb így lesz kül-

ső tényező a beruházások szempontjából.

Mivel a beruházás és a megtakarítás mértéke döntően más-más dologtól függ, ezért ex ante nem is lehetnek egyenlők, ex post viszont egyenlőnek kell lenniük, hiszen közgazdaságilag ugyanannak a dolognak a különböző oldalai ($Y = C+S = C+I$). Milyen tényezőn keresztül zajlik le tehát az alkalmazkodás? Keynes válasza erre a jövedelem, melyet a neoklasszikusok rögzítettnek vettek, s így jutottak el a kamatláb egyenlegező szerepéhez. Amennyiben a nagyobb jövedelemből származó megtakarítás meghaladja azt a mennyiséget, amit a gazdasági kilátásoktól függő beruházások felszívnak, I alacsony volta miatt a kereslettel függő Y is kisebb lesz, tehát csökkenni fognak a megtakarítások. Ha I haladja meg S mértékét, akkor Y növekedésével S is növekedni fog a megfelelő szintre.

Következmények és Keynes politikai filozófiája

Keynes tehát kihúzta a talajt a neoklasszikus tanokban hívő közgazdászok a jövedelmi egyenlőtlenségeket mérséklő állami beavatkozást támadó érvei alól. Egyrészt kimutatta, hogy az egyenlőtlenségek által lehetővé tett magasabb megtakarítások

nem szükségszerűen vezetnek a beruházások növekedéséhez, ezekre nincs szükség a gazdasági növekedéshez. Másrészt nem tartotta indokoltnak az állami beavatkozástól való félelmet, sőt szükségszerűnek érezte, hogy a szeszélyes beruházásokat társadalmi irányítás alá vonják. Túl sok múlik ugyanis rajtuk: amennyiben a vállalkozók jövőre irányuló várakozásai borúsak, nem kezdeményeznek annyi beruházást, ez csökkenti a nemzeti jövedelmet, ez pedig az angol társadalom legnagyobb problémáját jelentő munkanélküliséget okozza. Keynes ezt a következőképpen fogalmazta meg az Általános elmélet filozofikusabb záró fejezetében:¹⁷ „Azt hiszem tehát, hogy a beruházás társadalmi kézbevétele meglehetősen széles körben bizonyul majd az egyetlen olyan eszköznek, amelynek révén meg lehet közelíteni a teljes foglalkoztatást.”

A kereslet befolyásolásának ugyanakkor legkevésbé ad hoc módszere az automatikus stabilizátorok bevezetése, például a jövedelemtől függő (esetleg progresszív) adózás, a munkanélküli segély. Ezek olyan eljárások, amik a gazdagabbaktól a szegényebbek felé történő jövedelem-

¹⁷ I. m. 401-402. o.

átcsoportosítás eszközei lehetnek.

Keynest ennek ellenére nem lehet a marxi baloldali hagyomány követőjének tekinteni. Kifejti ugyanis, hogy bár véleménye szerint az I. világháború utáni angol társadalom egyenlőtlenségeire nem lehet közgazdasági indokot találni, így annak mértékét mérséklendőnek tartja, ezzel együtt leszögezi, hogy a társadalom működéséhez szükség van bizonyos egyenlőtlenségekre, melyeket a következőképpen indokol¹⁸: „Vannak olyan értékes emberi tevékenységek, amelyek teljes kibontakozásához szükség van a pénzszerzés motívumára és olyan környezetre, amelyben magánvagyonok halmozódhatnak fel.”. Keynes másik érve pedig a következőképpen hangzik:¹⁹ „... bizonyos veszélyes emberi hajlamokat viszonylag ártalmatlan mederbe lehet terelni, ha megvan a lehetőség pénzkeresésre és magánvagyon szerzésére; ha ezek a hajlamok nem elégülhetnének ki ilyen módon, könnyen kegyetlenkedésben, az egyéni hatalomra és tekintélyre való gátlás nélküli törekvésben, vagy a mások fölé emelkedés egyéb formáiban vezetődnének le. Jobb, ha valaki a

bankfolyószámláján és nem polgártársain elégti ki uralkodási vágyát. És bár néha az előbbi csak eszköze az utóbbinak, máskor esetleg levezetője is lehet”. Itt eszünkbe juthat *Albert O. Hirschmannnak Az érdekek és a szenvedélyek* c. műve, melyben olyan gondolkodók műveit veszi sorra, akik szerint az emberek szenvedélyeinek káros következményeit valamilyen másik szenvedély (akár a pénzsóvárság), illetve a kiszámíthatóbb, nyugodtabb, megbízhatóbb érdek szembeállításával lehet megakadályozni (Hirschman egyébként maga is idézi Keynest a 141-142. oldalon). Hirschman könyvét azért is érdemes itt megemlíteni, mert az ott idézett szerzők a társadalmi rend megteremtéséhez keresik a megfelelő mechanizmust egy korábban jól működő rendszer (a katolikus világ) felbomlása után, ezért oly fontos nekik az emberi természet megismerése. S Keynes korának is van ilyen jellegzetessége: az első világháborúval felbomlott XIX. századi rend és békeidőszak után jövőképet kellett mutatni a társadalomnak, s benne az alulélőknek, melynek számukra döntő eleme az egyenlőtlenségek csökkentése. Fontos ez azért is, mert az Általános elmélet megszületésének évében, 1936-ban már kirajzolódott, hogy Európa más országai-ban Keynes számára borzalmasnak tűnő bolsevik és fasiszta re-

¹⁸ I. m. 397. o.

¹⁹ Keynes, *John Maynard: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1965, 397-398. o.*

zsimeknek sikerült a jövőképet megadni, s valamilyen, ha hibás elven is működő rendet teremteni. Keynes jövőképében tehát döntő eleme van az egyenlőtlenségek csökkentésének, ez azonban keresztezi Marx kommunista, a történelem végét jelentő jövőképét, mely épp a növekvő egyenlőtlenségekből valószínűsíti az átmenetet képező forradalom kitörését. Keynes utópiájában ugyanakkor megmaradnak a fent említett gondolatok miatt az egyenlőtlenségek, míg Marxnál hosszú távon teljesen eltűnnek, s

a magántulajdont a közös (állami) tulajdon váltja fel. Itt már értelmezhetetlenné válik a Keynes által hangoztatott állami beavatkozás a piac működésébe, hiszen maga a piac szűnik meg, ugyanakkor az állami rátelepedéssel szemben értelmezett egyéni kezdeményezés is lényegét veszti, hiszen Marx utópiájában az egyén és az állam harmóniája megszűnteti a közérdek és a magánérdek szembenállásának lehetőségét.

IRODALOMJEGYZÉK

- ANDOR, László [1996]: A békekészség gazdaságtana. Politikai arcképvázlat John Maynard Keynesről. In.: Akik nyomot hagytak a 20. századon. Eszmetörténeti előadások. Budapest, Napvilág Kiadó
- DIEDERIKS, H. A. et al. [1995]: Nyugat-európai gazdaság és társadalomtörténet. A rurális társadalomtól a gondoskodó államig. Budapest, Osiris Kiadó
- EGEDY, Gergely [1998]: Nagy-Britannia története. Aula,
- ERDŐS, Tibor [1996]: A keynesi elméleti rendszer és a válságkezelés. In.: Akik nyomot hagytak a 20. századon. Eszmetörténeti előadások. Budapest, Napvilág Kiadó
- HIRSCHMAN, Albert O. [1998]: Az érdekek és a szenvedélyek. Budapest, Jószoveg Műhely Kiadó
- JONES, Kathleen [1994]: The Making of Social Policy in Britain. 1830-1990. London and Atlantic Highlands,
- KEYNES, John Maynard [1991]: A békeszerződés gazdasági következményei. Budapest, Európa Kiadó
- KEYNES, John Maynard [1965]: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- LANDES, David S. [1996]: Az elszabadult Prométheusz. Budapest, Gondolat
- MÁTYÁS, Antal [1996]: A modern közgazdaságtan története. Aula